

ծոց կամ աղակերպ: Եզնիկը, կարծես, ազանդ է կոչում հեթանոս կրօնները և կամ փխխտափայական վարդապետութիւնները, իսկ հերժուած բառը վերապահում է քրիստոնեայ եկեղեցու ծոցում տեղի ունեցած այլամիտ ուսմունքներին:

Մի տեղ Եզնիկն իր գրութիւնը անուանում է ձառ. « Երպէս բազում անգամ յոգնացոյն օրինակօք ոչ մոռացար յառաջին ձառսն առնել », էջ 144: Իրաւացի կը լինէր կոչել Եզնիկի գործը ձառք յանդիմանութեան — մի պարզ ու անպաճոյճ վերնագիր, որ թէ լեզուական և թէ իմաստի տեսակէտից միանգամայն պարտ ու պատշաճ է մեր հեղինակի ճաշակին:

Վերնագրի խնդիրը շատ կարեւոր կէտ է. այստեղ է Մարիէսի աշխատութեան հանգույցը, այստեղ է այն նոր ջանք, որով ուզում է այլ լոյս սփռել Եզնիկի գործի վերայ, Անտարակոյս, Մարիէսն առաջինն է, որ ուղիղ է հասկացել Եզնիկի երկի զանազան բաժինների ներքին սերտ կապը, որի հետեանքով եղած կասկածները բնագրի պակասաւորութեան և կամ խառնակութեան մասին ընդմիջող ընկնում են իրր անհիմն ենթադրութիւններ: Չորս գիրքը իրենց զանազան մասերով կազմում են մի ամբողջութիւն: Չենք կարող ընաւ համաձայնել, որ այդ ամբողջութեան անունը Յաղագս Աստուծոյ է: Մարիէսի վերլուծական տախտակն իսկ բողոքում է այս հասկացողութեան դէմ:

Անվիճելի փաստ է, որ Եզնիկը կանգնած է պինդ անձնիշխանութեան սկզբունքի վերայ: Նորա բարձրութիւնից դիտում է կեանքի բացասական երեւոյթները, այն ինչ որ կոչում ենք չարիք, լինի ժողովրդապետական անպաշտութեան և հաւատալիքների աշխարհում, թէ օտար վարդապետութիւնների և աշխարհայեցողութիւնների մէջ, ընկնում է և բացատրում է բոլորը նոյն անձնիշխանութեան, անհատական ազատութեան, սկզբունքով: Եզնիկի ապագայ հրատարակչին կարող էինք յանձնարարել ՃԱՌՔ ԵԱՆԳԻՄԱՆՈՒԹԵԱՆ գլխագիրը¹:

(Շարայարելի)

Պրոֆ. Ն. Արուս

ԼԵԶՈՒԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՀԱՅԵՐԷՆ ՆՈՐ ԲԱՌՆԵՐ

ԱՆԿԱՆՈՆ ԳՐՈՑ ՄԵՋ

(Հին կտակ. Վեհա. 1896, Նոր կտակ. Վեհա. 1898)

1. Անկէորդ

Ապա յայնմ ժամանակի նեղեացի վիշապն և յառաջնորդաց իւր ըմբռնացի և յահկէորդացն կապեացի, և մի ոք ընկալցի զնա, զի հենդ զարիւն սրբոցն ի քաղաքս և ի գաւառս (Հին կտ. էջ 394):

Անձանթի և թերևս սխալագիր նորագիտ բառ, որուն իմաստն անյայտ է. բայց ստալոնդ բառին յարադրութենէն կը հասկցուի որ ասոր մերձաւոր նշանակութիւն մը ունենալու է:

2. անբան

Ընդէր տրտում նստեալ կայք աստ զատարկ անբան (Նոր կտ. էջ 90):

Դատարկ բառին հոմանիշն է և կը նշանակէ « անգործ »: Կազմուած է յառ բառին ուսմկական « գործ » առումէն. կը գտնենք նաև նոր գաւառականներուն մէջ, ինչպէս Եւդոկիա, Երևան, Ձէյթուն, Նոր — Բայազիտ:

3. Բարձրաբան

Ընդ անհղ և ընդ զարմանալի ճանապարհան, ընդ անձուկ կապանս և ընդ

1. Մարկիոնի յանդիմանութեան յառաջարկում, որ է նախորդ, երրորդ, զրգի վերջին երկու էջը, Եզնիկի կործան թէ հարցը չըլտմ է աստուծոյ էութեան, յարտարարելով, « ապա ցուցցուք թէ ով է աստուած և զինչ նորա արարածք »: Սակայն և այս ճանգամանքը վկայում է միայն մի բան, որ եղծը զանազան երկերի հաւաքումն, խմբադրութիւն է, ինչ որ պիտի տեսնենք, Հաւանքին Մարկիոնի հերքումն այլ տեղից է վերցրած, և անձնիշխանութեան գծի վրայ յարմար, ձեւակոծողն պատշաճ տեղ չի գտել:

բարձրահամ յետոնս անցուցանեն (Հին կտ. էջ 301):

Իմաստն է «բարձր, բարձրաբերձ»։ բայց համ բառին բարդութիւնը անպատեհ է։ Ըստ իս պէտք է ուղղել քարձրահաս. սխալը նոյն է ինչ որ շերամ — շերաս գրչութեանց մէջ։

4. Բըեշխափոխ

Թուղթ Լինթուլուսի Հոռոմայեցի բղշխափոխին՝ որ է պրօկուլին, զոր գրեալ է նա, հեթանոս գոլով դատաւոր ի Հրէաստան (Նոր կտ. էջ 381):

Կը նշանակէ «բղշխի փոխանորդ, փոխհիւպատոս»¹ և կը համապատասխանէ Ս. Գրքի փոխանակ բղշխի ձևին։

5. ԲէԹ

Էւ տային մեզ հանապազ զգրուանս ցորենոյ երկերիւր, և ձիթոյ չափերս հինգհարիւր, և զինւոյ հազար և հինգ հարիւր (Հին կտ. էջ 83):

Ըստ իս իրարմէ բաժնելով՝ պէտք է գրել և ձիթոյ չափ՝ չէքս հինգհարիւր։

Բէթը չափի մը անունն է։ Նոյն բառը կը գտնենք նաև Կիւրդ. Թզ. «Բեթսեայ իւղոյ մզելոյ. բեթն չափ իմն է մզելոյ, զի մի՛ ոք համարեսցի թէ զպտոյնն ասիցէ և ոչ զձիթոյն»։ Հեղինակին բացատրութիւնը բաւական պարզ է. ըսել կ'ուզէ թէ բեթը հեղուկներու չափ մ'է և ո'չ թէ հաստատուն մարմիններու. բեթ բառը գործածուած է, կ'ըսէ, հասկնցնելու համար թէ խնդիրը ձեթի մասին է և ո'չ թէ ձիթապըտուղի, որովհետև ձիթապտուղը իբր հաստատուն մարմին՝ կարելի չէր բէթ հեղուկաչափով կշռել։ Այս բոլորը անոր համար է որ եբր. זֵיתֵי եր նշանակէ ո'չ միայն ձիթապտուղ, այլ և ձիթնի և ձիթաիւզ. բուն նշանակութիւնը քովի բանորէն միայն կարելի է հասկնալ։

Նոր Հայկ. Բառ. (և ասոր հետեւելով նաև Առձեռնը) չհասկնալով Կիւրդի բացատրութիւնները, չեն կը մեկնեն «իւղ մզեալ, քամած ձեթ»։

Վերի նոր վկայութիւնը կը հաստատէ «հեղուկաչափ» նշանակութիւնը։ Փոխանակ է եբր. זֵיתֵי բառէն, որ է հեղուկներու չափ մը։

6. Գնդապանոյց

Ահա ի բաց մերժեցի յինէն զթագաւորական զգեստն, զբհեզ, զգնդապանոյցն և զտակհնուն, և զգեցայ զհանդերձ սոյո (Հին կտ. 171):

Կը նշանակէ զնդակներով կամ զնդաձեւ զարդերով զարդարուած (տեսակ մը զգեստ)։

7. դաստակ։

Խորհեցաւ արկանել զձեռն իւր ի դաստակն սոյո իւրոյ և ձգել զնա ի պատնից իւրոց (Հին կտ. 191):

Կը նշանակէ «դաստապան, սուրի կոթ», ինչպէս որ երկրորդ ձեռագիրը մը ունի արդէն դաստապան. Բայց պէտք չէ կարծել թէ սխալ գրչութիւն մը ըլլայ, այլ հին հայերէն բառ է և կու գայ պհլ. dastak «կոթ», պրս. dasta «կոթ, բռնատեղ, սուրի՝ դաշոյնի՝ դանակի՝ կացինի եւն կոթ» բառէն։ Գործածուած է նաև Մագ. քեր. 246 (հրատ. Ն. Աղոնց, Արուեստ Գիրոնիսեայ քերականի). իբրու գրաստակ ինչ սոյո՝ որ ի գործ արկանէ։

8. Դասիկոնիս

Իբրև եղև զաւակն աւուրս երիս՝ հրաւայեայ մանկաբարձին լուանալ զնա և զնել դստիկոնիսն պատուով (Նոր կտ. 5):

Հրատարակիչը այս բառը կը համարէ «թերևս դաշտիշոն, որ նշանակէ կոնք»։ Բայց մանուկը լուալէն յետոյ չէ՛ որ կը զնեն կոնքի մէջ։ Ասիկա ըստ իս դասիկոն բառն է, բայց հոս կը նշանակէ «պատըզամ»։

1. Ինչպէս որ պրօփուշ բառն արդէն յայտնապէս կ'ըսէ, որ աղաւազ ձեռն է proconsulին։ Կ. Խ.

9. Երեքաւորեալ

Վիշապն հալածեցէ զայլազգին, և այլազգին որ անուանեալ կոչի Սաղա մանդար՝ ի փախուստ դարձցի, դարձուցեալ զերեսս իւր ի կղզիս. ոսկի և արծաթ և ականա պատուականս և պսակը զաւազանացն. և որ ի զոգ զազանին երեքաւորեալ յազգէ Պարսից ի կարբեղովն. ոչ որ հալածեացէ զնա (Հին կտ. 244):

Ինձ կը թուի թէ պէտք է ուղղել երեսաւորեալ. հմտ. երեսաւոր «բաշ պատեւ րազմիկ»:

10. Լալով

Փորեցին լաղմ ծածուկ և թագուցին անդ այր մի կրակով և եղին ծծումբ ի ներքոյ ողջակիզեաց փայտին (Հին կտ. 339):

Ինչպէս հրատարակիչն ալ կը ծանօթագրէ, թրք. լաղմ «ական» բառն է:

11. Խեյք

Ի վերնատուն մի ժողովեալ էին, և էր բարձրութիւն նորա կարի մեծ յոյժ... և մանուկ մի ննջէր ի յեղրն ի խելս տանն. և յանկարծակի յափշտակեալ զնա քուն թանձրութեան, անկեալ ի բարձրութենէ անտի (Նոր կտ. 152):

Խեյք տուն կը նշանակէ «տան կտուրը». բառին այս առումին համար հմտ. Խեյք կտմրիւն. Ազաթ. - Խեյք նաւո Մրկ. դ. 38:

12. Խոնապետ

Կոչեցեալ խոնապետին զվաճառականն և խղրիեաց զիս ի նոցանէ զնոյ (Հին կտ. 141):

Խօսքը փարառնի տաճարապետին համար է. հոս կը նշանակէ «խոհաբարապետ»:

13. Ծաղ

Անկ. գիրք Հին կտ. էջ 178 և 180 ճանիցս կը յիշուի մեղուներու փեթակի

մաղը, այն է մեղրահաց, ձեռագիրներէն մէկը (Ա) այս բոլոր պարագաներուն ալ կը զրէ ծաղ (հմտ. էջ 180 ծան), Կարելի է այս բոլորը գրչագրական սխալ համարել, թէ պէտք է կարծել որ կար նաեւ ծաղ բառ մը՝ «մեղրահաց» նշանակութեամբ. հմտ. ծոց «խմորեղէն» Ոսկ. Փիլիպ. էջ 469, ծաղաբոս «խմորեղէն շինող» Ոսկ. մ. գ. 17:

14. Կալամն

Տէր Աստուած հրամայեաց տալ նմա չորք իրք, որ են աշտրիկ. կրակոն՝ որ է զափարան (բրգում) և նարդոսն՝ որ է փայլասեղի, կալամոն՝ որ է եղէգն, և կինամոն՝ որ է դասենի (Հին կտ. 14):

Յն. καλαμος «եղէգ» բառին հայցականն է:

15. Կեփայլամոյճ

Եւ փութացու Ասանէթ և զգեցաւ ըզպատմունանն քեհեզեայ՝ յոսկոյ իձեայ պաձոձ և ած զգօտին ոսկեղէն ընդ մէջ իւր (Հին կտ. 156):

Խնդրական բառին տեղ Գ ձեռագիրն ունի կեփայլամոյճ, Ա ձեռագիրը յակերապաձոյճ: Ասիկա կը ցուցնէ որ բառը կը նշանակէ «թանկագին քարերով զարդարուած»: Բառս կը ծագի կիձ (կոձ) արամաէն, որ աշուստ յայտնի է «մարմարին» նշանակութեամբ, բայց մեր ձեռագրին մէջ կը նշանակէ «մոզայիքի մանր քար». հմտ. անդ՝ էջ 153, 154, 172 գրծ. Կինեհունը, Կնջիւր, Կնջիւն, Կնայուր, Կնճայեօք: Ասոնց մէջ բառին ուղ. ձեւն է կիճձ, որուն հետ նոյն կու գայ Լոռիի և Ղազարի գաւառականներով կիճձ «մանր քար»:

16. Կշտի բռնել

Սկիզբն արար խաղալ ընդ եղբօրն իւր և արար զօտամարտիլ և կշտի բռնել փորձիլ, զի տեսցէ յուժն իւր՝ յալթիլ կարէ՞

գնաւ. քանզի որ կշտի բռնեցին՝ վարբ անկաւ և ոչ կարաց յաղթել (Հին Կտ. 316),

Կը նշանակէ «ըմբռնարարի»։ Թարգմանարար կազմուած է պրա. kušti giriftan հոմանիշէն, որ բուն կը նշանակէ «կուշտը՝ կողքը բռնել», ինչպէս որ գւռ. ունինք կող քսնել։

17 Հակոյկ

Երթունք իւր որպէս զվարդ փթթեալ՝ յորժամ ի հակուկացն ի դուրս վազէ (Հին Կտ. 183)։

Անստոյգ բառ. կամ կը նշանակէ «կուկուն» և կամ պէտք է կարդալ քակոյկ՝ առնելով՝ ծաղկաման, թաղար» իմաստով։

18. Հիւթ

Գնասցուք ի գիշերիս և դարանակաւ լիցուց ի ճանապարհին և թագիցուք ի հիւթս եղեգանն . . . Եւ թագեան ի մէջ հիւթոց եղեգանն (Հին Կտ. էջ 192, տող 3 և 14)։ Երթայք դուք ի հիւթոց եղեգանդ (էջ 196)։ Եւ նորա էին ի պուրակս հիւթոց եղեգանն (էջ 197)։

Առաջին վկայութեան մէջ Ա ձեռագիրն ունի ի խիթ եղեգանն, երկրորդին մէջ խրթոցն, երրորդին մէջ ի տեղի, իսկ չորրորդին մէջ տարբերութիւն չ'ընծայեր. այսպէս ուրեմն հիւթ ընթերցուածը կը հաստատուի։

Նշանակութիւնն է, ինչպէս տեղէն կ'ենրեայ, «թաւուտ, խարձ»։

19. Մանասըռանք

Այսպիսի պահապանք կան շուրջ զաթոռոյ աստուածութեանն։ Կայանք են, մանասըռանք են, խոռոջք են, հրեղէնք են, կամարագգեստք են, լապտերք են (Հին Կտ. 302)։

Կայանք բառին մերձանիշ ըլլալու է, բայց բուն նշանակութիւնը և կազմութիւնը անծանօթ է։

20. Մեկն

Եւ պատանին հանեալ զգեստ հանդերձի իւրոյ՝ մերկացաւ։ Եւ հրամայեաց մանկանցն մեկն տարածել ի վերայ երկրի (Նոր Կտ. 227)։

Ձեռագիրը ունի մեկն. հրատարակիչը կը որբագրէ մերի. բայց կրնանք նաեւ ընդունիլ մեկն ձեւը, որ կը նշանակէ «փռուած, տարածուած», իբրեւ մեկնել բային արմատը։ Նոյն ձեւը այլուր կը գտնենք «պարզ» նշանակութեամբ (Լժբ. ներք. համբ. 1865, էջ 269)։ Դժբայտարար Անկանոն զբքի միւս օրինակին համապատասխան տեղը (էջ 107) խնդրական բառը կը պակսի։

21. Նետալար

ՅԱղքատանդրի յուզմունք պատերազմի բազում եղիցին և պարանոց ստահակութեան նորա մինչ ի նետալարս պարբսպաց նորա. իշխանք նորա հալածեացին (Հին Կտ. 138)։

Թերեւս սխալ զբնութեամբ իմաստն անյայտ բառ։

22. Շաղլունալ

Աչք նորա շաղգացեալ էին ի լալոյ (Հին Կտ. 220)։

Կը նշանակէ «աչքերը շատ լալէն աւրուիլ, շաղիդ կամ դիակ դառնալ», ինչպէս կը ցուցնէ նոյն պատմութեան երկրորդ օրինակը, «Աչք նորա էին իբրեւ զշաղիդ ի լալոյն» (անդ, սինակ Բ)։

23. Սափ

Իմաստուն, քաղցածաղը, տեսանող, խորհրդական, սափ, հեզ, հանդարտ (Հին Կտ. 398)։

Արաբ. ساف sâf բառն է, որ կը նշանակէ «մաքուր, վճիտ, պարզ»։

24. Վնտունի

Սորա վանուհիք էին և ի պոռնկութիւնք ընթացան (Նոր Կտ. 410)։

Կը նշանակէ «կրօնաւորուհի»:

25. Վլտանդ

Աղբատ եմ յոյժ և տնանկ գոլով և վտանկ մարմնով... Տեսանես զիս որ այսպէս վտանկ եմ և ոչ կարեմ կանգնել... Ոչ տեսնաւ որ զայսպիսի վտանկս կարող իցէ մարդ զեղով ողջացուցանել (Նոր Կտ. 229-230):

Նոր առում մ'է միայն և կը նշանակէ «հիւանդ»:

26. Տախտակ

Եւ էին ի նմա ոսկի տախտակն հաստատեալ ի սենեկին որ հայէր ընդ պատուհանն յանդիման յարեհիլից. և էր տախտակն զարդարեալ անկողնօք ծիրան(ե)օք և ոսկեթելօք... և յայն տախտակին ննջէր Ասանէթ (Հին Կտ. 154-5):

Կը նշանակէ «մահճակալ»։ Կովկասեան բարբրառներու տախտն է. ձեռագիրներէն երկուքը վերջին անգամին արդէն ունին տախտ:

27. Տարեկան

Ոչ կամեցաւ ձեալ, ընդ նոսա և կամ տանիլ զնոսա՝ պատճառելով զտարեկանս երկրին։ Մեր երկրի հացն տարեկան է, ասէ, թէ ուտէ մարդ փորացաւ լինի և ոչ կարէ (Հին Կտ. 348):

Կը գտնուի շատ գաւառականներու մէջ և կը նշանակէ «հաճար»:

28. Տխեցուցանել

Հարստութիւն քո և փառք քո տիեցուցին զքեզ ի լինել քեզ հպարտ և ամբարտաւան (Հին Կտ. էջ 394):

Հրատարակիչը բառը կը սրբագրէ տրիդեցոյին. սակայն ասիկա ամենին չի յարմարիլ տեղին. պէտք է հասկնալ տրիդեցոյին «զրդեցին, զրգոցեցին, շարժեցին», իբրեւ անցողականը տղէ «շարժել» հա-

զուագիւտ բային, որու վրայ խօսած եմ Հայ. նոր բառեր Տիմոթ. Կուզի մէջ, էջ 102:

29. Փայլասեմի

Վկայութիւնը տես թ. 14, ուր և բացատրուած է իբր «նարդոս». հմմտ. նաեւ Հայրուսակ § 3035:

30. Քամատարաց

Եւ բարկացաւ Տէր ի վերայ կայենի, ափ մի հողոյ նման ըամատարաց՝ զամենայն հունձսն կայենի ցորենեացն՝ ցրուեաց (Հին Կտ. 315):

Կը նշանակէ «ըամիէն տարուած՝ ցանուցիւր եղած»։ ուղղելի է քամատարած:

Հ. ԱՅՈՒՆՆ

Գ Ր Ա Կ Ա Ն

ԱՆՏԻՊ ԳԵՐԹՈՒԱՅՄ ՄԸ

□ □ □

Այս տիպոգրֆին տակ կը ներկայացնենք հոս մեր աշխատութիւնը Միւրթարեան Արքեպիսկոպոսին մեղածորան զրէն բխած զողարկի ցերթուած մը, որ ճիշդ այս ամսուս կը բուրլէ իր ծննդեան յիսններորդ տարին։ Ձայս կը հրատարակենք նախաժամանակի ոգով մը, որ չկորսուի անոր հողիէն՝ անոր մացէն ո՛չ մէկ շունչ, ոչ մէկ կայծ։

ԽՄՐ.

Ի ՀԱՆԴԵՍ ՈՒՅՏԻ

Երկրօրոյց մերոցս Արքեպիսկոպոսն եւ Ստեփանեան
Նորքաճաշից

Ն Ո Ւ Ս Պ

○

Հոգիահրաշ յափըշտակեալ ի Սաղիմ, Տեսի զգորկիչն մեր անկեալ ընդ բնամբ խաչափայտին՝ զոր ի տեղին կառափման Ածէր յուսի, հրաւիրելով օգնութիւն։

Հոսէր ընդ քիտն առուին արիւն պատուական Տեսի զհանդերձսն թաթաւեալ ի բոսոր.